

ФЕНОМЕН ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ ПАВЛА МУРАВСЬКОГО **(до 110-річчя від народження)**

*Ольга Бенч, народна артистка України,
заслужена діячка мистецтв України,
кандидат мистецтвознавства, професор
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка,
професор Католицького університету
(Ружомберк, Словаччина)*

ПАВЛО МУРАВСЬКИЙ – геніальний український диригент, Герой України, народний артист України, професор, лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка, лауреат премії ім. В. Вернадського(2001),), Орден «За заслуги» III, II, I ступенів (1994, 1999, 2004), Ордена Святого Володимира, Золота медаль Академії мистецтв України (1999), почесний академік Національної академії мистецтв України (2004).

1. НАРОДЖЕННЯ ПАВЛА МУРАВСЬКОГО

Павло Іванович Муравський народився 30 липня 1914 року на Поділлі, у селі Дмитрашківка, Піщанського району, Вінницької області. Як свідчать архівні документи культура цього краю сягає доби Трипілья, з того часу люди господарювали на цих землях. Народна легенда оповідає про те, як великий гурт людей, вертаючись з поля увечері додому здалека побачив, що їхнє місто Рашків охопило полум'я. Вони почали голосити: «Димить Рашків». Саме відтоді цю територію назвали «Димитрашківка», а згодом Дмитрашківка.

2. ІСТОРІЯ КРАЮ: ПАВЛО АЛЕПСЬКИЙ ПРО ДМИТРАШКІВКУ

У другій половині XVII ст. Макарій Третій, патріарх антиохійський та всього Сходу вирішив відвідати Московське царство. Дорога із Сирії до Москви йшла через Україну. У цю подорож патріарх взяв свого сина Павла, який виконував обов'язки секретаря патріарха і одночасно вів записки. Згодом ці записки склали книгу «Подорож патріарха Макарія», яку написав Павло Алепський. У західній Європі, Англії і Франції ця книга була відома раніше, ніж у нас. 10 червня 1654 року, вранці в суботу, Павло Алепський, який супроводжував свого батька, перетнули ріку Дністер і вступив на українську землю. Першим поселенням була Дмитрашківка. В щоденнику Павло Алепський записав: «... до вечора ми прибули в місто на ймення Дмитрашків... Тисячі тисяч його мешканців вийшли нам назустріч. Ми помітили у цьому благословенному

народі побожність та благочестя просто таки дивовижні. Так ми дійшли до церкви святого Димитрія...». У церкві святого Дмитрія Павло Алепський почув спів і зробив запис, який нині вже став хрестоматійним: «Та ніщо так не дивувало нас, як врода маленьких хлопчиків і їхній спів, що виконувався від усього серця, в гармонії зі старшими.

Цей спів тішить душу й відганяє журбу, бо приємний іде від усього серця й неначе з одних вуст... Вони дуже люблять ніжні і солодкі мелодії» [1].

3. ВХОДЖЕННЯ У СВІТ: МУЗИЧНИЙ ТЕХНІКУМ 1930-1934

1930-ті роки. Це були роки, коли культура повністю підпорядковувалася ідеологічному режимові – йшло насильне впровадження методу соцреалізму в усі сфери культури. Павло Іванович переїздить до Києва, до свого дядька Сергія Юхимовича Могилевського (рідний брат матері) і готується вступати до Київського музичного технікуму (знаходився на Музичному провулку, нині провулок Бориса Грінченка). На іспит він прийшов зі скрипкою, замотаною у рушник. У комісії сиділи Левко Ревуцький, Борис Лятошинський, Гліб Таранов, Григорій Верьовка, Олена Муравйова. Заграв «Гопака», комісія перевірила його слух і читку з листа. Муравського зарахували студентом. Йшов 1932 рік, це були роки голодомору. Працював сторожем в кінотеатрі, матросом на станції будинку вчених, а також розносив хліб по квартирах старшим людям. Так і вижив у ці страшні роки.

4. ВЧИТЕЛЬСЬКА ПРАЦЯ У ЧОРНОБИЛІ

Після музичного технікуму працював вчителем у середній школі у Чорнобилі. Там організував два хори в школі і став там першим музичним вчителем. Мав великий авторитет, як вчитель музики. Мав уже й дівчину і міг одружитися, але дядько наполягав, що потрібно далі вчитися і вступати до консерваторії. Влітку 1936 року дядько приїхав і забрав Павла Івановича до Києва.

5. СТАНОВЛЕННЯ: КИЇВСЬКА КОНСЕРВАТОРІЯ 1936-1941

У 1936 році Павло Муравський вступив у Київську консерваторію до Класу Гліба Таранова. Саме Таранов розпізнав природний талант Павла Муравського і допомагав йому опановувати великі вокально-інструментальні твори, оскільки сам був симфонічним диригентом. Він став для Муравського педагогом-товаришем, підтримував його морально на всіх етапах життя Муравського. В листі 1941 року Гліб Таранов напише Муравському: «Я вірю що після війни Ваш великий талант розкриється на повну силу. За всі роки я не зустрічав такого яскравого і всебічного таланту... Міцно Вас обнімаю і цілую. Ваш Гліб Павлович Таранов. У консерваторії хоровий клас вів Григорій Верьовка, за його рішенням Павло Іванович уже з третього курсу мав можливість працювати з хором. З 1936

року Павло Муравський уже стояв за диригентським пультом і диригував студентським хором. 1938 рік – святкування 25 річчя Київської консерваторії. Муравський отримує Першу премію на конкурсі диригентів, нагороджував його сам Микита Хрущов - Перший секретар КПБУ. Муравський отримав тоді грошову винагороду 300 крб. Хорову практику Павло Муравський пройшов в капелі «Думка», як студент четвертого курсу. Керував капелою уже Олександр Сорока, колишній співак капели, адже у 1937 році Нестора Городовенка було звільнено з роботи як буржуазного націоналіста. Диригент Сорока дозволяв Павлу Муравському Іванович диригувати капелою навіть на концертах. Державний іспит з фаху Муравський продиригував зі студентським хором 19 червня 1941 року.

6. ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА 1941-1945

21 червня 1941 року, у суботу, Павло Іванович був зайнятий приготуванням до дня народження доньки Тані. Їй в неділю виповнювалося два роки. Але уранці 22 червня 1941 року розпочалася війна, яка назавжди розлучила цю молоду щасливу родину. 7 липня 1941 року на Поштовій площі Муравського Павла посадили в поїзд і повезли у місто Енгельс. Тут у складі кулеметної роти Муравський опановував військову справу впродовж року. За наказом керівництва для підняття бойового духу створив хор і мав концертні виступи. По закінченні навчання, його направили на Тихоокеанський флот. У Владивосток Павло Муравський прибув 1942 року, був призначений художнім керівником Краснофлотського ансамблю пісні і танцю. Тут він зустрів Євгенію Василівну Бортновську, з якою у 1944 році вступив у громадянський шлюб. У 1946 року у Муравського народжується син Володимир і у червні цього ж року вони повертаються до Києва.

7. ХОРОВА ШКОЛА ПАВЛА МУРАВСЬКОГО

З 1936 року і до кінця свого життя Павло Іванович стояв за диригентським пультом! Могутньою енергією свого таланту П. Муравський прилучив до висот нашої хорової традиції тисячі співаків. І де б він не творив – капели «Трембіта» (1948-1964), «Думка» (1964-1969), хор імені П.Майбороди (1985-1986) – скрізь у людях залишилася духовна суть його праці. З 1965 до кінця свого життя він незмінно очолював студентський хор Київської консерваторії (нині Національна музична Академія України імені П.І.Чайковського).

Історичні паралелі в хоровій культурі

Осмислюючи феномен Муравського, я збагнула, що народження такої особистості, як Муравський не є випадкове. Наша співоча традиція, як колективний набуток багатьох поколінь, завжди продовжувала себе в окремих геніальних обдарованих індивідуальностях. Ці особистості на різних щаблях

історії наче воскресали з її глибин. Ось, до прикладу, наприкінці ХІХ ст. класичні зразки хорового виконавства відстоювали Микола Лисенко, Кирило Стеценко, Микола Леонтович. Цю традицію згодом успадкували видатні хорові диригенти з Наддніпрянщини – Олександр Кошиць, Нестор Городовенко. Доля кожного з них - це яскраве свідчення боротьби за національну самобутність музичного мистецтва. У 20-30-х роках ХХ ст. видатні українські хорові диригенти з Наддніпрянщини – Олександр Кошиць, Нестор Городовенко вперше показали цілому світові вокальну традицію українців у практиці хорового співу. Світ захоплено сприйняв унікальну природність українського співу. Однак, в умовах запровадження радянського типу культури, класичні зразки українського співу, репрезентовані О. Кошицем, Н. Городовенком цілеспрямовано винищувалися. Обидва диригенти покинули Україну і творили в Канаді, де і поховані. Єдиним, хто в умовах тоталітарного режиму зміг зберегти, утвердити і донести слухачам чистоту, природність і красу академічної хорової традиції був Павло Муравський. Все життя він виборював, відстоював і утверджував високохудожні принципи, які успадкував від своїх попередників. Простежуючи розвиток традицій академічного хорового виконавства у культурному просторі ХХ століття виявляєш цікаві часові перетини життя трьох великих українських хорових митців – Олександра Кошиця, Нестора Городовенка і Павла Муравського. Ці різночасові перетини доводять, що **народження Павла Івановича не є випадковим і має свою закономірність**. Існує в природі невидимий, непроявлений назовні «закон збереження енергії» (за вченням геніального Сергія Подолинського), який підтримує духовні і ціннісні орієнтири, коли вони занепадають в культурі. Простежимо цей часовий перебіг часових подій.

Від Олександра Кошиця, Нестора Городовенка до Павла Муравського

1914 рік – Олександр Кошиць приходить на диригентсько-хоровий відділ Київської консерваторії, як керівник хорового класу. Павло Муравський саме тоді народиться. 1930 рік – Нестор Городовенко очолює диригентсько-хоровий відділ музично-драматичного інституту ім. М. Лисенка (згодом Київська консерваторія). Павло Муравський саме стає студентом Київського музичного технікуму. У 1930 р. Павло Іванович, склавши вступні іспити у музичний технікум, увечері у переповненому залі Київської філармонії отримав перше враження від співу капели «Думка». Диригував Нестор Городовенко. І це враження завжди було свіже у пам'яті Павла Івановича: «Коли я підійшов до філармонії, то побачив величезну кількість народу... Всі вони хотіли послухати «Думку», а кінна міліція розганяла цих людей, бо у залі не було вже місця...».

1936 рік – Нестора Городовика звільняють з кафедри хорового диригування Київської консерваторії, а Павло Іванович поступив на диригентсько-хоровий відділ Київської консерваторії. 1937 рік – Нестора Городовенка звільняють з посади художнього керівника капели «Думка». Павло Муравський в цей час проходить в капелі «Думка» хорову практику. Тоді вони і зустрінуться на куті вулиць Прорізної і Грінченка. Нестор Городовенко сказав студенту Муравському (трохи шепелявлячи): «Чув про Вас дуже добрі відгуки. Думаю, що з Вами ми скоро зустрінемося і будемо разом працювати...». Та не судилося, як згадував Павло Муравський; «Городовенко мав прямий, сміливий і незалежний характер. Він не вмів пристосовуватися до ситуацій часу як це буває з багатьма диригентами. Але при тому тоталітарному режимі такий характер не був у моді. Тому комуністи його так і не повернули назад у капелу...» [3].

1944 рік – помирає в далекій чужині у Канаді Олександр Кошиць. У 1948 році Нестор Гордовенко переїздить до Канади, а Павло Муравський призначений художнім керівником капели «Трембіта». У цій капелі він і починає закладати основи свого виконавського стилю. 1964 рік – помирає у Канаді Нестор Городовенко. Павло Іванович Муравський призначений художнім керівником капели «Думка», а через рік він очолив хоровий клас Київської консерваторії ім. П.І.Чайковського.

У залі Київської філармонії Павло Іванович, починаючи з 1949 року продиригує свій перший концерт уже як художній керівник і головний диригент капели «Трембіта». У цій же залі 1964 року Павло Іванович продиригує свій звітний концерт уже як художній керівник і головний диригент капели «Думка». 27 квітня 1969 р. пройде останній концерт Павла Муравського і його близько духовного друга геніальногоспівака Бориса Романовича Гмирі.

Наказ про звільнення. 16 серпня вийде несподіваний для музичної спільноти наказ Міністерства культури, в якому буде написано: Павла Муравського звільнити з посади художнього керівника і головного диригента капели «Думка». Леонід Більчинський, звукорежисер, який всі роки працював поруч з Муравським скаже: «Звільнивши Павла Муравського за принципову позицію щодо кадрової політики тодішнього Міністерства культури, капела «Думка», позбувшись такого обдарованого диригента, відразу понизила свій художній рівень...»[2].

СТУДЕНТСЬКИЙ ХОР КИЇВСЬКОЇ КОНСЕРВАТОРІЇ

З 1965 року до кінця свого життя Павло Муравський був художнім керівником і головним диригентом студентського хору Київської консерваторії імені Петра Чайковського, нині Національної музичної академії України. Вперше зі студентським хором Павло Іванович озвучив духовну спадщину

Веделя, Березовського і Бортнянського, записав хорову спадщину Миколи Леонтовича. Своєю натхненною працею і творчим життям Павло Муравський у другій половині ХХ-го століття сформував глибоко культурний феномен, ім'я якого «Хор Муравського». В його основі індивідуальний художній стиль, який вирізняє його постать серед сучасних хорових диригентів. Виконавський професіоналізм «Хору Муравського» слухач впізнає з перших звуків.

Хорова методика Павла Муравського

Павло Муравський виробив свою власну методику роботи з хором колективом. Маєстро завжди повторював про те, що «написана музика, це ще не музика», вона стає музикою коли отримує відповідну *вокально-мистецьку інтонацію* (термін П. Муравського). Тому найвражаючим у художньому стилі Муравського є чистота і досконалість інтонації, точність передаваного настрою і краса звуку, його своєрідний національний **звуковий ідеал**. Бо можна співати на пристойному технічному рівні, але таке виконавство ніколи не явить світові національної своєрідності мистецького явища. Виконавське мистецтво Муравського завжди несе в собі неповторні ознаки національного духу, і тим самим набуває загальнолюдського значення.

Методика Павла Муравського — це ціла система правил, якими необхідно керуватися для того, щоб спів набув, за словами професора Муравського виразної *вокально-мистецької інтонації*. Ці правила Муравський ніколи не виголошує відірвано від живого виконавського процесу, вони є результатом осмислення безпосереднього живого звуку. Аби зафіксувати ці правила, необхідно роками бути на його репетиціях. На перший погляд ці правила дуже прості, однак реалізувати їх на практиці не так легко. Основні труднощі полягають у тому, що, за вимогою Муравського, диригент хору зобов'язаний сам володіти цілою системою практичних знань і вміти відтворювати музичний матеріал власним голосом так, щоб для хористів це стало взірцем наслідування. Він має досконало володіти голосом, аби кожне теоретичне положення, на якому він фіксує увагу співаків, міг показати на практиці. Інакше диригент, який лише пояснює і не підкріплює своїх пояснень власним показом, є, за визначенням Муравського, диригентом-розмовником. Легко виголошувати правила, але їх ще необхідно самому втілювати у живому звучанні. У процесі репетиційної роботи П. Муравський формує виконавський стиль твору поетапно і надзвичайно скрупульозно, рухаючись у напрямку «від звуку до стилю».

Нетемперований спів. Методика, яку Павло Муравський запровадив вперше у капелі «Трембіта», згодом утвердив і в капелі «Думка» і в хорі

студентів Київської консерваторії/Національній музичній академії України ім. П.І.Чайковського – це нетемперований спів, який Митець впроваджував шляхом акапельного співу, тобто без музичного супроводу, лише під камертон і «з голосу» диригента. Як згадував Муравський: «Не всім ця методика видалася приємною, бо вивчати репертуар без музичного супроводу значно трудніше, ніж без супроводу. Досить швидко всі відчували якість цієї методики... Стався випадок. Треба було їхати на гастролі в Прибалтику, а концертмейстер раптово занедужала. Довелося взяти камертон і підібрати такі твори, які можна виконувати без супроводу фортепіано». Наслідки таких реалій істотно змінили всіх співаків: «... слух на концертах і на репетиціях настільки загострився, що співакам фортепіано вже видалося фальшивим... І відтоді капела всі репетиції провадила тільки під камертон. Досить швидко всі відчували підвищення якості свого співу. Праця без музичного супроводу – нелегка. До неї треба звикнути, переключитися не тільки думкою, а й душею. І можу сказати, що ця методика – єдина для піднесення якості хорового співу». Отже, акапельність була одним з базових положень його методики. Впровадження її доцільності з різних ракурсів він пояснював так: «Люди нашої України мають чудовий голосовий «матеріал». Диригентам треба вміти розпорядитися цим «матеріалом». На жаль, дуже мало таких диригентів, які вміють досягти високого виконавського рівня. І не тому, що вони не володіють достатнім музичним слухом, а тому, що він хоч і добрий, але темперований, і не дає можливості керівникові реагувати на менші інтонаційні відхилення, ніж на півтон. А спів на рівні темперованої шкали не є мистецьким. А що треба робити, аби досягти високого мистецько-виконавського рівня? В першу чергу, відмовитися від репетицій за допомогою музичного інструменту і провадити репетиції виключно голосом під камертон. Це дасть можливість і диригентові, й співакам загострити свій внутрішній слух настільки, що кожен зможе реагувати на найменші інтонаційні відхилення. Така робота поступово увійде в творчу звичку, і здаватиметься не такою складною, як спочатку. Мине якийсь час, і всі відчують творче зростання хорового колективу. Це не означає, що треба відмовитися від творів, які написані для хору з фортепіано. Йдеться про саму репетиційну роботу, яку треба вести без допомоги інструменту. А супровід корисно підключити за дві-три репетиції до концерту».

Робота з хоровими групами займала основні позиції в репетиційному процесі навіть тоді, коли хор уже вивчив твір. Імовірно, тут виявлявся певний вплив на Павла Муравського методики американського диригента Роберта Шоу. Ще в 1962 році під час зустрічі у Львові Р. Шоу відкрив П. Муравському секрет своєї методики: основну роботу він присвячував досконалому оволодінню кожним співаком і кожною окремою групою своєї хорової партії. Остаточну

зведену репетицію американський митець міг провести навіть перед самим концертом. Український майстер працював за таким самим принципом, часто повторюючи, що кожен хорист повинен співати свою хорову партію так, наче він виконує сольний твір. Тому після вивчення хорового твору Муравський приймав у кожного співака хору його партію.

Рецензії світової преси.

Справжнім тріумфом став виступ хору Київської консерваторії на міжнародному хоровому фестивалі у Канаді 1993 року, де студенти вибороли перше місце серед 800 найкращих хорів світу. Канадська преса писала: «...У всьому і всюди українці співали, як Ангели. Муравський продовжував дивувати виконанням українських пісень і тим самим продемонстрував уміння бездоганно відтворювати різні нюанси у музиці...» (Гемблетон Р. Хор Київської консерваторії здійснив надзвичайний подвиг // The Toronto Star. – 1993. – 20 черв.). «Хор консерваторії є одним із найкращих у світі... Інтерпретація творів настільки майстерна, що в них можна відчувати дух народу. Муравський диригує великою мірою, як маляр-митець малює... Він часто починає фразу і тоді слухає з руками, схрещеними на грудях» (Шмідт І. Надзвичайний виступ українців // The Spektator. – 1993. – 21 черв.).

А у 1981 році до Київської консерваторії приїхав посланець із Сирії, ректор консерваторії міста Алеппо Фаши́м Фанса і відвідав репетиції студентського хору, яким керував Павло Муравський. Він залишив запис у книзі відгуків: «Слухав хор студентів Київської консерваторії, яким керує відомий музикант Павло Іванович Муравський. Він диригував хором натхненно і з експресією. Він співпереживав музику безупинно і явився для мене диригентом світового рівня. Хор звучить прекрасно і є зразком високомистецького еталону» [4]. Які близькі ці слова ректора з Алеппо із записками зробленими Павлом Алепським 1654 в церкві Димитрашківки, батьківщини Муравського! Отже мистецтво Павла Івановича Муравського уособлює в собі позачасовість: далекі і близькі часові полюси стискаються і наче зникають. Залишається незмінною лише пульсація традиції співу українців.

ВИСНОВОК

Своєю натхненною працею і творчим життям Павло Муравський впродовж другої половини 20 століття створив глибоко національний культурний феномен, ім'я якому «Хор Муравського», котрий за своїм мистецько-педагогічним значенням у хоровій культурі набув масштабів повноцінної **національної виконавської школи**. Павло Іванович завжди зовні простий. Простий у одязі, простий і доступний для всіх у спілкуванні. Але за цією зовнішньою простотою Муравського ховається істинна сутність митця. Вона виявляється лише у

моменти внутрішнього одкровення – в його духовній практиці. Якщо наука пізнається в слові, то мистецтво пізнається в практиці. Феномен духовної практики Муравського – це школа “життя в істині”. Колись геніальний філософ Григорій Сковорода для своїх сучасників був таким простим і дивним чоловіком. І лише нині, через два століття він постав як велетень духу для українського народу. Пройшовши таку історичну школу від Григорія Сковороди, нині ми лише починаємо осягати велич творчості геніального Павла Муравського.

Список використаних джерел:

1. Алепський П. Подорожні нотатки. Країна козаків. Упорядник Микола Рябий. К., 1995. С. 9.
2. Л. Більчинський. Спогади про П. Муравського. Фоноархів автора.
3. Муравський П. Спогади. Фоноархів автора
4. Фашим Фанса. Відгук про спів студентського хору Київської консерваторії. 9.10.1981. Домашній архів П. Муравського

ХОРОВА ШЕВЧЕНКІАНА ПАВЛА ІВАНОВИЧА МУРАВСЬКОГО

*Олександр Шокало, шевченкознавець, культуролог,
автор ідеї й головний редактор комплексного
нотно-звукового видання «Тарас Шевченко. Пісенний «Кобзар».
Хорова Шевченкіана», керівник Всеукраїнського
мистецького проекту «Україна співає «Кобзаря»,
голова Наглядової ради БФ «Хорова школа Павла Муравського»*

Павло Іванович Муравський (Моравський) – великий Український хоровий диригент і педагог, народний артист УРСР (1960), професор кафедри хорового диригування Київської державної консерваторії (з 1995 – Національна музична академія України) імені П. І. Чайковського, художній керівник та головний диригент студентського хору, лауреат Державної премії України ім. Т. Г. Шевченка (1979), Премії ім. В. Вернадського (2001), кавалер Ордену «За заслуги» III (1994), II (1999), I (2004) ступенів, почесний академік Національної академії мистецтв України (2004), Герой України (2009).

П. І. Муравський – один з основоположників сучасної *Української хорової школи*. Маєстро ствердив принципові засади акапельного академічного співу *Київської хорової школи*, заснованої в Українській музичній культурі великим Олександром Кошицем, і явив власний феномен – *Хорову школу Павла Муравського*.